

DOI: 10.15276/ETR.03.2023.8
DOI: 10.5281/zenodo.8317384
UDC: 332.14-027.45
JEL: H56, F52

РЕГІОНАЛЬНІ БЕЗПЕКОВІ КОМПЛЕКСИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

REGIONAL SECURITY COMPLEXES IN THE PRESENT CONDITIONS

Oleksandr I. Karpenko
Mariupol State University, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6390-2309
Email: karpenkooleksandrmd@ukr.net

Received 03.06.2023

Сучасні регіони світу нерозривно пов'язані як із міжнародною системою, частиною якої вони є, так і з різними національними системами, які їх складають. Проблеми формування та розвитку регіональних безпекових комплексів тісно пов'язані із трансформаціями, що відбуваються як в межах регіонів, так і на глобальному рівні, від так регіони впливають на формування національних політик, так само як міжнародна політика все більше формується регіональною, а також національною та місцевою динамікою [16, 20]. Національні системи економічної безпеки створюють фундамент для формування багаторівневої системи забезпечення міжнародної економічної безпеки. У сучасному глобалізованому світі, внаслідок розвитку процесів регіоналізації, ефективність функціонування систем національної економічної безпеки країн світу все більше визначається результативністю міждержавної взаємодії з безпекових питань, ступенем інтеграції національних безпекових систем у регіональні безпекові мережі та глобальні механізми забезпечення економічної безпеки [4]. Більше того, за сучасних умов небезпечний розвиток регіональних суперечностей, кризових ситуацій та конфліктів позначається на стані як національної, так і міжнародної безпеки, що робить вкрай необхідним зміцнення безпеки у кожному окремо взятому регіоні [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теоретичне обґрунтування формування безпекових систем на регіональному рівні втілюється у розробленій Б. Бузаном та О. Уївером концепції комплексів регіональної безпеки [19]. Зазначена концепція зосереджується на питанні формування безпеки на рівні географічних регіонів світу, де безпека кожного окремого актора знаходиться у тісній взаємозалежності від інших акторів регіону. При цьому регіональний безпековий комплекс (РБК) визначається як група держав, первинні інтереси безпеки яких настільки тісно пов'язані між собою, що їх національні безпекові системи не можуть розглядатись відокремлено одна від одної. Крім того, згідно з цією концепцією, є так звані буферні держави, що

Карпенко О.І. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. Оглядова стаття.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах розвитку світового господарства під впливом глобалізації регіональні безпекові комплекси посилюють свій вплив на формування міжнародної безпеки. Доведено, що в процесі еволюції безпекові комплекси значно диверсифікували сферу охоплення і охоплюють, окрім військово-оборонних питань, економічні, екологічні, соціальні, інформаційні та інші елементи безпеки. Визначено, що європейський та північноамериканський комплекси безпеки вийшли на трансконтинентальний рівень інституційного забезпечення безпеки. Сучасні регіональні безпекові комплекси (РБК) різняться за ступенем інтеграції безпекових питань на рівні міждержавних установ – від порівняно повної інтеграції підходів щодо врегулювання проблем безпеки (на рівні ЄС) до слабкої безпекової взаємодії. Визначено, що інституційний профіль регіональних безпекових комплексів має переважно змішаний характер, який визначається особливостями діяльності як універсальних, так і спеціалізованих міждержавних установ. Підкреслено нерівномірність інституційного забезпечення різних складових економічної безпеки на рівні спеціалізованих міждержавних установ.

Ключові слова: регіональний безпековий комплекс, регіональна безпека, регіон, міжнародна безпека

Karpenko O.I. Regional Security Complexes in the Present Conditions. Review article.

It is substantiated that in the current conditions of development of the world economy under the influence of globalization, regional security complexes are increasing their influence on the formation of international security. It is proved that in the process of evolution, security complexes have significantly diversified their scope and cover, in addition to military and defense issues, economic, environmental, social, information and other security elements. It is determined that the European and North American security complexes have reached the transcontinental level of institutional security. Modern regional security complexes (RSCs) differ in the degree of integration of security issues at the level of intergovernmental institutions - from relatively complete integration of approaches to resolving security issues (at the EU level) to weak security cooperation. It is determined that the institutional profile of regional security complexes is predominantly mixed, which is determined by the peculiarities of the activities of both universal and specialized interstate institutions. The author emphasizes the unevenness of institutional support for various components of economic security at the level of specialized interstate institutions.

Keywords: regional security complex, regional security, region, international security

розділяють регіони і, як правило, мають геостратегічну важливість для акторів з різних регіонів.

Сукупність агентів безпеки, інструментів для побудови миру, моделі безпеки та конфліктів, рівень регіональної інтеграції тощо формують відповідні кластери регіональної безпеки (Р. Таварес) [25], що визначають особливості регіональної побудови: регіональна фрагментація (що визначається низьким рівнем розвитку регіональних інтеграційних процесів, а побудова миру досягається шляхом використання балансу сил, військової влади тощо), регіональна коаліція (основним інструментом побудови миру в регіоні є використання різноманітних інструментів співробітництва), регіональне співтовариство (наявність миру та безпеки визначається усіма суб'єктами, суспільство визнає власну регіональну ідентичність), регіональна держава (на заміну суверенітету суспільство спільно визнає і делегує повноваження наднаціональним інституціям).

Незважаючи на те, що глобальний рівень залишається вирішальним для визначення міжнародної безпеки, регіональні системи посилюють свій вплив на її формування [22]. Регіональні безпекові комплекси у переважній більшості почали формуватися після Другої світової війни шляхом створення ініціатив, які поєднували елементи колективної безпеки та безпеки на основі дво- та багатостороннього співробітництва. Необхідність створення відповідних механізмів була пов'язана з прагненням країн здійснювати координацію зусиль у сфері протидії новим загрозам транснаціонального характеру [8]. Проте довгий час сфера функціонування регіональних безпекових механізмів була певним чином обмеженою, оскільки вони, як правило, практично не опікувалися проблемами економічної безпеки, а функціонували більшою мірою у площині соціально-політичної та військово-оборонної складових безпеки [11]. Навіть концепцію регіональних комплексів безпеки сформовано переважно навколо політичної складової безпеки. А. Баскакова зазначає, що у теорії Б. Бузана та О. Уївера акцент зроблено більше на сприйнятті проблем безпеки політичною спільнотою відповідного регіонального комплексу, тобто саме політична спільнота формує уявлення про той чи інший чинник як загрозу безпеці [2]. Однак, як демонструє практика функціонування більшості регіональних ініціатив, з часом безпекові питання, на яких вони зосереджуються, стають більш диверсифікованими і починають включати економічні, екологічні, соціальні, інформаційні та інші елементи безпеки.

Метою статті є побудова компаративного профілю інституційного забезпечення регіональних комплексів безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до класифікації Б. Бузана та О. Уївера [18] існує дев'ять регіональних комплек-

сів безпеки: Північна Америка, Південна Америка, Європа, пострадянський простір, Близький Схід, Південна Африка, Центральна Африка, Південна Азія та Східна Азія. Всі зазначені регіональні безпекові комплекси формуються на базі регіонів, які є суттєво диференційованими за розміром економіки та темпами економічного зростання, а також за чисельністю населення та територією. Більше того, зазначені регіони значно відрізняються природно-ресурсним потенціалом, рівнем науково-технічного прогресу, політико-правовим та соціальним середовищем, культурно-історичними умовами та релігійними особливостями розвитку країн, що також позначається на специфіці формування відповідних регіональних безпекових систем.

Основою європейського регіонального безпекового комплексу сьогодні виступає апарат Європейського Союзу. У наукових колах певний час точилася дискусія навколо питання, чи можна вважати ЄС безпековою організацією і відповідно трактувати це утворення як регіональний комплекс безпеки. Однак, враховуючи той факт, що при утворенні Європейський Союз мав виконати завдання недопущення повторення фрагментації в європейському регіоні, а також консолідації зусиль європейських країн для формування певного балансу сил у світовому господарстві, ЄС однозначно має ознаки безпекового утворення. Європейські країни повинні були створити угруповання, яке передбачало б єдиний безпековий порядок денний для всіх учасників [15].

Досягнувши найвищого на сьогодні рівня економічної інтеграції, ЄС може забезпечити й досягнення найбільш завершеної форми вигляду регіонального комплексу безпеки, коли інтеграція європейських країн у безпековій площині разом із зовнішньоекономічною та зовнішньополітичною інтеграцією стане найвищою стадією інтеграційних процесів. При цьому зв'язок між інтеграційними процесами та безпековими механізмами ЄС є взаємним та двобічним. З одного боку, підтримка економічної безпеки у європейському регіоні має особливе значення з огляду на те, що це завдання є важливим з точки зору збереження привабливості ЄС для нових членів. З іншого боку, інтеграція виступає своєрідним методом гарантування безпеки в межах європейського безпекового комплексу.

Еволюція європейського комплексу безпеки відбувається не тільки у напрямі розширення сфер безпекових питань (зокрема, від політичної до економічної безпеки), але й у напрямі співвідношення внутрішньої та зовнішньої складових безпеки. Так, якийсь час країни ЄС вважали, що можливості економічного розвитку угруповання визначаються, передусім, сукупним економічним потенціалом країн-членів. Однак з часом можливості забезпечення економічних інтересів членів Європейського Союзу усе більше залежать від поведінки інших держав, які виступають глобальними лідерами [21]. Це підвищує впливовість зовнішніх чинників

економічної безпеки країн ЄС та дещо зміщує акценти на зовнішню складову безпеки регіону. Одночасно з трансформацією самого поняття регіональної безпеки, що відбувається з часом, змінюється й функціонал регіональних інститутів – поряд з появою нових регіональних установ, розширюються функції існуючих, зростає значення їх безпекової складової [6].

Крім ЄС управління регіональною безпекою у Європі здійснюють такі інститути, як Організація Північноатлантичного договору (НАТО), що включає 30 держав-членів, та Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у складі 57 членів. Враховуючи кількість членів, які входять до складу зазначених трьох безпекових інституцій, Європа демонструє найбільше охоплення країн питаннями економічної безпеки, порівняно з іншими регіональними комплексами безпеки. При цьому, якщо НАТО та ОБСЄ виступають більше вузькоспеціалізованими структурами, які концентрують увагу на питаннях військово-політичної безпеки, то ЄС має багатоцільове призначення і поєднує як економічні, так і політичні цілі, а також демонструє все більшу спрямованість на безпекові питання. Ліщинський І. та Лизун М. зазначають, що тенденція до зміщення акцентів в управлінні регіональною безпекою з регіональних організацій вузького призначення на інститути багатопрофільного спрямування є характерною для більшості регіональних комплексів безпеки [7].

Хоча Б. Бузан та О. Уївер виділяють пострадянський простір у окремий регіональний комплекс безпеки [18]. Насправді, єдиний безпековий механізм у регіоні не просто відсутній, а вийшов на стадію воєнної агресії рф по відношенню до України, Грузії, Молдови. Однією зі спеціалізованих регіональних установ безпекового профілю, що діє у регіоні майже з початку отримання колишніми радянськими республіками незалежності, є Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ або Ташкентський договір), яка об'єднує Білорусь, Вірменію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Росію [10]. Цей міждержавний інститут зосереджує діяльність на спільному протистоянні держав-членів регіональним загрозам безпеці військово-політичного характеру. Однак на тлі посилення впливу Китаю в азійському регіоні суверенітет і незалежність від рф азійських пострадянських країн буде тільки посилюватись. У тому числі і у форматі взаємодії в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС) – міжурядової безпекової організації міжрегіонального характеру. Крім пострадянських держав (Казахстан, Киргизстан, рф, Таджикистан, Узбекистан) до ШОС входять азійські країни – Індія, КНР, Пакистан. Серед основних цілей ШОС, встановлених статутними документами, заявлено спільне забезпечення і підтримка миру, безпеки і стабільності у регіоні, що дозволяє визначати її як безпекову організацію, яка функціонує у політичній, торговельно-економічній та культурно-гуманітарній сферах [23]. Водночас,

фактично діяльність членів ШОС зосереджено на боротьбі з проявами транснаціональної злочинності (незаконний обіг наркотиків і зброї), протидії тероризму та екстремізму та нелегальній міграції.

Безпековий комплекс Північної Америки функціонує в умовах наявності широкого спектру загроз та викликів, включаючи високий ступінь милітаризації, високі ризики терактів та кібератак, наявність ядерної зброї у США, високий рівень злочинності, жорстку конкуренцію між ТНК, проблему напливу мігрантів. Економічна безпека Південної Америки знаходиться під впливом як суто економічних чинників (високий рівень безробіття, фінансово-економічна нестабільність), так і викликів соціально-політичного та злочинного характеру (політичні конфлікти, високий рівень злочинності, у тому числі транснаціональної, нелегальна торгівля наркотичними препаратами тощо).

Для регіональних комплексів безпеки у Північній та Південній Америці характерним є міжрегіональний та міжконтинентальний характер відповідної інституційної бази. З одного боку, такі країни Північної Америки як США та Канада входять до НАТО, іншими членами якого є європейські країни. З іншого боку, певні функції міждержавного інституту колективної безпеки у американському регіоні відіграє Організація американських держав (ОАД), членство у якій мають країни і Північної, і Південної Америки. Серед головних цілей ОАД – посилення миру і безпеки на континенті (безпекова складова), а також просування демократії, мирне вирішення спорів, сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку, боротьба з бідністю, вирішення політичних, юридичних та економічних проблем між країнами-членами (що визначає її багатопрофільність). Крім того, у регіоні Південної Америки діє кілька міждержавних організацій економічного профілю, які не є чисто безпековими за функціоналом, але спрямовують діяльність на укріплення економічних зв'язків між країнами-членами та вирішення спільних проблем економічного характеру за рахунок розвитку інтеграційної взаємодії (Економічний союз держав Південної Америки (МЕРКОСУР), Андська спільнота націй, Карибська співдружність).

Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) представлений двома регіональними безпековими комплексами – Південної Азії та Східної Азії. Характерною рисою безпекового комплексу Південної Азії є існування серйозної неузгодженості та суперечок між державами регіону. Мова йде, зокрема, про протистояння між Індією та Пакистаном у територіальних, етноконфесійних та ядерних питаннях, що позначається на економічній безпеці не тільки відповідних країн, але й усього регіону.

У Південній Азії безпекову діяльність здійснює Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК), яка забезпечує співробітництво у соціально-економічній сфері, зокрема, для укріплення регіональної безпеки,

миру та стабільності. Після того, як було скасовано повноваження СААРК у сфері врегулювання суперечок між державами-учасницями, безпекова діяльність організації стала розглядатися як неефективна. Через це вже кілька років фахівці обґрунтовують необхідність модернізації СААРК у бік посилення безпекових функцій чи навіть заснування якісно нової регіональної інституції, що дозволить побудувати ефективну архітектуру безпеки південно-азійського регіону [14].

Регіональний безпековий комплекс Східної Азії сформувався у 90-ті роки ХХ ст. шляхом об'єднання двох субрегіональних комплексів безпеки – Північно-Східної та Південно-Східної Азії. Сьогодні безпековий комплекс Східної Азії інституційно представлений Самітом країн Східної Азії, який працює у форматі щорічного форуму [13]. Багатопрофільність форуму визначається метою його започаткування, яка передбачає діалог та співпрацю з політичних та економічних питань стратегічного характеру, що становлять спільний інтерес, для сприяння миру, стабільності та економічному процвітання у Східній Азії. Пріоритетні напрями співробітництва зосереджені у сферах охорони навколишнього середовища, енергетики, освіти, фінансів, глобальних проблем охорони здоров'я та пандемії, боротьби зі стихійними лихами. Відносно нові напрямки співпраці країн-учасниць охоплюють питання торгівлі та економіки, а також традиційні та нетрадиційні питання безпеки, зокрема, продовольчої безпеки, морської безпеки тощо.

Хоча Б. Бузан та О. Уївер виділяють регіональний комплекс безпеки Південної Азії та Східної Азії, сьогодні можна казати й про існування відокремленого безпекового комплексу Південно-Східної Азії. Зокрема, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) спрямовує діяльність на прискорення соціально-економічного розвитку країн-членів, захист миру та стабільності у регіоні, надання можливості розв'язувати суперечки між державами-учасницями мирним шляхом. Серед основних завдань АСЕАН – взаємодія у сфері безпеки, яка концентрується навколо проблем боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, використанням зброї масового ураження, охорони здоров'я і освіти.

Останнім часом відбувається взаємопроникнення безпекових систем субрегіонів Азії. Це, зокрема, підтверджується залученням країн з різних субрегіонів Азії до роботи у спільних міжурядових організаціях. Так, відносно новою міждержавною структурою у регіоні Південно-Східної Азії є Всебічне регіональне економічне партнерство (ВРЕП) – організація, що функціонує у форматі «зона вільної торгівлі +» [3]. Партнерство охоплює 10 країн-членів АСЕАН та 5 країн, з якими вони мають угоди про вільну торгівлю (Австралія, Китай, Нова Зеландія, Південна Корея, Японія), і спрямоване на зміцнення економічних зв'язків та підвищення рівня добробуту країн-учасниць через лібералізацію торговельних відносин, сприяння

виходу на нові ринки збуту, нарощування експортно-імпортних потоків, розширення інвестиційної співпраці. Переговори щодо створення Партнерства тривали 8 років, що пов'язано з намаганням врегулювати певні суперечливі пункти, зокрема, проблеми незгодженості питань доступу до ринків та переліку захищених товарів між КНР та Індією [24]. З одного боку, ВРЕП не є суто безпековою установою. Але з іншого, активізація переговорів щодо створення організації у 2019 р. була пов'язана з необхідністю розв'язання саме безпекових питань, а саме – відновлення економічного зростання в умовах пандемії COVID-19 та укріплення безпеки регіону на фоні зростання напруженості у сфері зовнішньої торгівлі між двома найбільшими економіками світу.

Зближення східноазійського та південно-азійського комплексів безпеки, що спостерігається у останні роки, передусім відбувається під впливом Китаю. КНР розвиває співпрацю з Пакистаном, переважно у військово-політичній та ядерній сферах, зокрема, як інструмент протистояння з Індією. Б. Бузан, погоджуючись з наявністю тенденції до інтеграції комплексів безпеки Південної Азії та Східної Азії, водночас відзначає наявність певних суперечливих аспектів їх функціонування, які стримують цей процес. Зокрема, мова йде про конкуренцію між двома основними акторами відповідних регіональних комплексів (КНР та Індією) та їх боротьбу за лідерство [17].

Регіональний безпековий комплекс Близького Сходу de-facto територіально є більш широким і традиційно охоплює також країни Північної Африки. Економічна безпека даного регіону формується під впливом ряду чинників, які визначають специфіку соціально-економічної сфери та безпекового середовища кожної країни та регіону в цілому, а саме:

1) Регіон Близького Сходу та Північної Африки є суттєво диференційованим за складом країн, які до нього належать, причому як за рівнем соціально-економічного розвитку, так і за особливостями політичних систем, релігійно-конфесійним складом населення, культурними традиціями. З одного боку, регіон включає такі країни, як Саудівська Аравія і Туреччина, які входять до G20; з іншого боку, Ємен та Сирію, які належать до групи країн з низьким рівнем доходу.

2) У регіоні існує певна конкуренція між найбільш сильними державами за роль регіонального лідера (Туреччина та Ізраїль – у економічній та військовій сферах, Саудівська Аравія – у економічній, військовій та релігійній сферах, Єгипет – у економічній та політичній сферах) [9].

3) Серйозною проблемою, що постійно розширює безпеку регіону, є залучення ряду країн до тривалих збройних конфліктів, які періодично загострюються, посилюючи військово-політичну напругу (Ізраїль, Сирія, Туреччина, Ірак, Ємен, Єгипет).

4) Роль регіону у світовому господарстві, гео економічні й геополітичні переваги країн визначаються, у першу чергу, ресурсним фактором. По-перше, понад 45% світових запасів нафти і 35% природного газу сконцентровано саме у регіоні Близького Сходу та Північної Африки. По-друге, африканські країни знаходяться серед світових лідерів за родовищами природних ресурсів (золота, платини, алмазів, марганцю, бокситів, міді тощо).

5) Ресурсний чинник має для регіону подвійне (іноді суперечливе) значення. З одного боку, країни регіону історично мають тісні зовнішньо-економічні зв'язки з США та європейськими державами. З іншого боку, боротьба третіх країн за вплив у регіоні і, зокрема, доступ до його ресурсної бази, часто призводить до виникнення конфліктів на цьому ґрунті. Це, в свою чергу, вже впливає не тільки на регіональну, але й на глобальну безпеку.

6) Спільною проблемою для країн регіону є брак водних ресурсів, який є одним із наслідків зміни клімату. Так, у 2019 р. на Всесвітньому економічному форумі дефіцит водних ресурсів був визнаний найбільшим ризиком для регіону Близького Сходу та Північної Африки [9].

7) Гострим питанням забезпечення безпеки регіону є продовольча проблема. Зокрема, стабільний доступ до ринків продовольчої продукції є критично важливим для країн регіону з відносно більш низьким рівнем економічного розвитку.

Інституційно безпековий комплекс Близького Сходу та Північної Африки представлений двома основними організаціями багатопрофільного характеру – Лігою арабських держав (ЛАД) і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Обидві інституції не є суто безпековими структурами, однак мають у своєму функціоналі дотичні питання. ЛАД забезпечує координацію взаємодії між країнами-членами для захисту їх суверенітету, сприяння забезпеченню національних інтересів арабських країн і опікується питаннями захисту навколишнього середовища, енергетики, освіти, фінансів, охорони здоров'я, боротьби зі стихійними лихами тощо.

РСАДПЗ є міждержавною організацією закритого характеру, діяльність якої спрямовано на координацію, співпрацю й інтеграцію країн-членів у економічній, соціальній і культурній сферах. Серед економічних та пов'язаних з ними питань особливий акцент робиться на регулюванні взаємної торгівлі і торговельних відносин з третіми країнами, туризму, науково-технічного прогресу, розв'язанні проблеми нестачі водних ресурсів та забезпечення продовольством. Безпекові повноваження РСАДПЗ також охоплюють плани щодо формування об'єднаних сил оборони для швидкого реагування на можливі військові виклики.

Безпекові комплекси Південної Африки та Центральної Африки, які географічно належать до єдиного регіону Субсахарської (Тропічної) Африки, формуються під впливом багатьох

спільних викликів. До основних чинників, що визначають конфігурацію систем економічної безпеки зазначених регіонів, належать: суттєве відставання темпів соціально-економічного розвитку країн у порівнянні з країнами з інших регіонів, їх залежність від ЄС, США та інших розвинених країн, зокрема, у питаннях надання економічної допомоги; наявність шкідливих виробництв; високий рівень безробіття; високі показники народжуваності і смертності населення; поширення багатьох хвороб; дефіцит водних ресурсів; продовольча проблема тощо. Крім того, економічна безпека зазначених регіонів потерпає від ризиків соціально-політичного, військово-терористичного та злочинного характеру (етнічно-релігійні та ресурсні конфлікти, боротьба за владу у країнах, діяльність радикальних проісламських угруповань, поширення піратської активності, нелегальна торгівля зброєю) [12].

Як і у випадку з регіоном Близького Сходу, у Південній та Центральній Африці немає міждержавних економічних інституцій суто безпекового профілю. Спеціалізованою міждержавною установою, яка діє у напрямку створення спільного економічного простору країн регіону і опосередковано опікується питаннями безпеки, є Співтовариство розвитку Півдня Африки (SADC). Головною метою діяльності SADC є формування у державах-членах економік відкритого типу на принципах рівності та взаємної вигоди і з урахуванням завдань регіональної економічної інтеграції – усунення митних бар'єрів, стимулювання вільного переміщення товарів та інвестицій, поступового переходу до єдиних митних тарифів, а у перспективі – до єдиної валюти. Країни регіону також входять до Економічного співтовариства країн Східної та Південної Африки (COMESA), метою якого є посилення економічної інтеграції між країнами-членами шляхом послідовного проходження етапів інтеграції – від зони вільної торгівлі до спільного ринку. Аналогом цієї організації у регіоні Центральної Африки є Економічне співтовариство країн Центральної Африки (ECCAS) – інтеграційне угруповання, діяльність якого спрямовано на підвищення рівня життя, підтримку економічної стабільності та укріплення мирних відносин між країнами-членами.

Крім вищезазначених інституцій, функції міждержавної установи колективної безпеки африканських країн частково покладено на Африканський Союз – панконтинентальну організацію загальної компетенції. У фокусі цієї організації – демократія, права людини, припинення конфліктів на континенті, стабілізація економіки, створення спільного ринку. В цілому, розуміючи слабкість національних економік та враховуючи наявність спільних проблем, країни Африки усвідомлюють важливість посилення інтеграційної взаємодії для підвищення рівня економічної безпеки. Водночас, економічна безпека Субсахарської Африки значною мірою визначається станом військово-політичної безпеки,

яка є надто нестабільною. Фактично, дієва архітектура військово-політичної безпеки, яка здатна запобігати конфліктам і сформувати стале підґрунтя для забезпечення економічної безпеки, у регіоні досі не створена.

Проведене дослідження дозволило сформувати компаративний профіль інституційного забезпечення функціонування сучасних регіональних комплексів безпеки (табл. 1).

Таблиця 1. Компаративний профіль інституційного забезпечення регіональних комплексів безпеки

Регіон	Безпекові організації	Кількість членів	Акцент	Особливості
1	2	3	4	5
Європа	ЄС	27	Створення ЄЕП	Багатопрофільна Інтеграційне об'єднання
	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)	57 (зокрема, 41 з Європи)	Військово-політична, економічна та екологічна безпека	Трансконтинентальна
	Організація Північноатлантичного договору (НАТО)	30 (зокрема, 28 з Європи)	Військово-політична безпека	Трансконтинентальна
Північна Америка	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)	30 (зокрема, 2 з Північної Америки)	Військово-політична, економічна та екологічна безпека	Трансконтинентальна
	Організація американських держав (ОАД)	57 (зокрема, 2 з Північної Америки)	Військово-політична, економічна та екологічна безпека	Трансконтинентальна
Південна Америка	Організація американських держав (ОАД)	35 (зокрема, 3 з Північної Америки)	Безпека, сприяння економічному розвитку та боротьба з бідністю	Міжрегіональна Багатопрофільна
	Андська спільнота націй (CAN)	35 (зокрема, 32 з Південної Америки)	Соціально-економічне співробітництво, створення спільного ринку	Спеціалізована (економічна)
	Економічний союз держав Південної Америки (Меркосур)	4	Митний союз	Спеціалізована (економічна)
	Форум за прогрес та інтеграцію Південної Америки (Prosur)	5	Демократія, регіональна інтеграція	Спеціалізована (політична)
Пострадянський простір	Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ)	8	Військово-політична безпека	Спеціалізована (військово-політична)
	Шанхайська організація співробітництва (ШОС)	6	De jure – політична, торговельно-економічна, культурно-гуманітарна сфери. De facto – соціально-політичні аспекти безпеки	Міжрегіональна
Близький Схід	Ліга арабських держав (ЛАД)	8 зокрема, 5 пострадянських держав)	Економіка, фінанси, транспорт, зв'язок, культура, охорона здоров'я, правоохоронна та гуманітарна сфери	Багатопрофільна
	Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)	22	Економіка, торгівля, у тому числі митне регулювання, науково-технічний прогрес	Багатопрофільна Закритий характер
Південна Африка	Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК)	6	Розвиток регіональної економічної інтеграції	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)
	Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки (КОМЕСА)	16	Створення зони преференційної торгівлі	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)
	Африканський Союз (АС)	19 (зокрема, 8 країн Південної Африки)	Безпека, демократія, спільний ринок	Панконтинентальна Загальної компетенції
Центральна Африка	Економічне співтовариство країн Центральної Африки (ЕКОЦАС)	Всі країни континенту	Торгово-економічний союз	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
Південна Азія	Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК)	8	Соціально-економічні аспекти співпраці	Просуваються політичні аспекти співробітництва, які не передбачені профілем інституції
	Шанхайська організація співробітництва (ШОС)	8 (зокрема, 2 з Південної Азії)	De jure – політична, торговельно-економічна, культурно-гуманітарна сфери. De facto – соціально-політичні аспекти безпеки	Міжрегіональна
Східна Азія	Саміт країн Східної Азії (EAS)	18	Навколишнє середовище, енергетика, освіта, фінанси, охорона здоров'я, боротьба зі стихійними лихами	Щорічний форум Багатопрофільна
	Всебічне регіональне економічне партнерство (ВРЕП)	15 (зокрема, 3 країни Східної Азії) 15 (зокрема, 10 країн Південно-Східної Азії)	Створення «зони вільної торгівлі плюс»	Міжрегіональна Спеціалізована
Південно-Східна Азія	Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)	10	Економічна інтеграція, безпека	Багатопрофільна

Джерело: складено автором за матеріалами [4-7]

Таблиця 2. Матриця інституційного забезпечення регіональних комплексів безпеки за просторовою та функціональною ознаками

Просторова ознака (територіальне охоплення міждержавними інститутами)	Функціональна ознака (коло повноважень)				
	Багатопрофільні (універсальні)	Безпекові	Спеціалізовані		
			Опосередковано безпекові з акцентом на:		
			економіці	політиці й обороні	змішані
Регіональні	— Європа (ЄС) — Близький Схід та Північна Африка (РСАДПЗ, ЛАД) — Східна Азія (EAS)	— Пострадянський простір (ОДКБ)	— Південна Америка (CAN, Меркосур) — Південна Африка (САДК, КОМЕСА) — Центральна Африка (ЕКОЦАС)	— Південна Америка (Prosur)	— Південна Азія (СААРК) — Південно-Східна Азія (АСЕАН)
Міжрегіональні	— Північна і Південна Америка (ОАД) — Південна і Центральна Африка (АС)		— Східна і Південно-Східна Азія (ВРЕП)	— Пострадянський простір, Південна і Східна Азія (ШОС)	
Транс-континентальні		— Європа і Північна Америка (НАТО, ОБСЄ)			

Джерело: власна розробка автора

На основі компаративного профілю інституційної бази регіональних безпекових систем і з урахуванням просторової та функціональної ознак, притаманних відповідним міждержавним організаціям, сформовано матрицю інституційного забезпечення РБК (табл. 2). Визначено, що європейський та північноамериканський комплекси безпеки вийшли на трансконтинентальний рівень інституційного забезпечення безпеки. РБК

пострадянського простору будується переважно навколо політичних та військово-оборонних питань безпеки. Натомість, у Східній і Південно-Східній Азії, Південній і Центральній Африці, а також частково у Південній Америці діяльність спеціалізованих міждержавних організацій значною мірою зосереджується на питаннях співробітництва у розв'язанні проблем економічної безпеки.

Висновки

Дослідження безпекових комплексів, що функціонують у регіонах світу, дозволило виділити наступні тенденції та закономірності формування сучасних систем регіональної економічної безпеки:

1) По мірі усвідомлення країнами значення національної економічної безпеки відбувається й поступова трансформація профілю регіональних безпекових комплексів у бік розширення функціоналу у сфері забезпечення економічної безпеки країн з відповідних регіонів. Разом із тим, досі спостерігається більша зосередженість РБК на військово-політичних аспектах, тобто на «жорстких» складових безпеки. Відповідно, інституційна база РБК часто є багатопрофільною і представлена міждержавними установами, повноваження яких охоплюють широке коло суспільно-політичних, військово-оборонних, соціально-економічних, екологічних та інших питань співробітництва.

2) Ефективному функціонуванню систем регіональної економічної безпеки та стабільному розвитку економіки регіону часто заважають внутрішньорегіональні суперечки аж до збройних конфліктів між державами регіону на релігійному або політичному ґрунті, з приводу конкуренції за регіональне лідерство або отримання кращого доступу до ресурсів.

3) Сучасні РБК різняться за ступенем інтеграції безпекових питань на рівні міждержавних установ – від порівняно повної інтеграції підходів щодо врегулювання проблем безпеки (на рівні ЄС) до слабкої безпекової взаємодії (як, наприклад, у випадку із СААРК).

4) Інституційний профіль регіональних безпекових комплексів має переважно змішаний характер, оскільки функціонування практично всіх регіональних систем безпеки спирається на діяльність як універсальних, так і спеціалізованих міждержавних установ. Разом із тим, РБК є диференційованими за просторовою ознакою діяльності міждержавних організацій (установи регіонального, міжрегіонального та трансконтинентального характеру) та фокусом безпекових питань, які входять до їх повноважень (суто безпекове спрямування та опосередковано безпекові функції з акцентом на економічних, політичних і військово-оборонних питаннях).

5) Характерною рисою сучасних РБК є нерівномірність інституційного забезпечення різних складових економічної безпеки на рівні спеціалізованих міждержавних установ. Найбільш розвинутою є мережа регіональних механізмів забезпечення валютно-фінансової безпеки, окремі регіональні органи функціонують у сфері енергетичної безпеки, інші компоненти економічної безпеки, як правило, забезпечуються регіональними установами загальної компетенції.

Попри те, що процес формування регіональних безпекових систем продовжується, стан та динаміка рівня економічної безпеки економік країн усе більше визначаються не тільки наявністю дієвих механізмів забезпечення безпеки на національному рівні, але й параметрами функціонування відповідних регіональних комплексів безпеки і ефективністю міждержавного співробітництва з безпекових питань, що потребує подальших досліджень.

Abstract

In the present conditions of development of the world economy under the influence of globalisation, regional security complexes are increasing their influence on the formation of international security. The state of economic security of countries and the world economy as a whole is largely determined by the parameters of functioning of the relevant regional security complexes and the effectiveness of interstate cooperation on security issues.

In the process of their formation and development, the profile of regional security complexes is gradually transforming, which is confirmed by the expansion of functionality in the field of ensuring economic security of the countries of the respective region of the world economy (military and defense, economic, environmental, social, information and other security issues). The purpose of the article is to build a comparative profile of the modern institutional support for regional security complexes.

All existing regional security complexes are formed in accordance with the geographical division of the world economy, i.e. on the basis of regions that differ in terms of economic size, economic growth rates, natural resource potential (including population and territory), level of scientific and technological progress, political, legal and social environment, cultural and historical conditions and religious peculiarities of development of the countries, which also affects the specifics of the formation of the respective regional security systems.

Modern regional security complexes differ in the degree of integration of security issues at the level of intergovernmental institutions – from relatively complete integration of approaches to resolving security issues (at the EU level) to weak security cooperation. The European and North American security complexes have reached the transcontinental level of institutional security. The institutional profile of regional security complexes is mostly mixed, which is determined by the peculiarities of the activities of both universal and specialised intergovernmental institutions. The effective functioning of regional economic security systems and the stable economic development of the region are hampered by intra-regional disputes, especially armed conflicts between regional states. The most developed is the network of regional mechanisms for ensuring monetary, financial and energy security, while other components of economic security are usually provided by regional institutions of general competence.

Список літератури:

1. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України: Аналітична доповідь / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська; За заг. ред. К.А. Кононенка. Київ, червень 2014 р. 42 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-06/0625_dop.pdf.
2. Баскакова А.С. Особливості використання теорії регіонального комплексу безпеки для вивчення причин кримської кризи та російсько-української війни. Науковий журнал «Політикус». 2021, Вип. 3, С. 30-36.
3. Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) agreement to enter into force on 1 January 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rcepsec.org>.
4. Грибіненко О.М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д.: Середняк Т.К., 2020. 434 с.
5. Грибіненко О.М. Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. Економічний простір. 2020. № 154. С. 149-155.
6. Ліщинський І., Лизун М. Загрози регіональній безпеці в Європі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». 2020. Вип. 42. С. 102-106.
7. Ліщинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 2. С. 148-161. DOI: 10.35774/visnyk2020.02.148.
8. Парахонський Б.О., Яворська Г.М., Резнікова О.О. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / за ред. К.А. Кононенка. К.: НІСД, 2013, 56 с.
9. Ніпіаліді О. Регіон великого Близького Сходу і Північної Африки у сучасній системі міжнародної безпеки. Економічний аналіз. 2021. Т. 31. № 3. С. 33-42.
10. Organization of collective security agreement. Official website. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://odkb-csto.org>.
11. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. Стратегічні пріоритети. 2013. № 3. С. 109-114.
12. Патійчук В. Регіональні аспекти сучасних міжнародно-безпекових проблем. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. №10 (383). С. 119-133.
13. East Asia summit (n.d.). Official website. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eastiasummit.asean.org>.
14. Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 36(3). С. 60-65.
15. Швечикова Я.П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2014. № 9 (113). С. 86-91.
16. Bulatova O., Osaulenko O., Zakharova O. Monitoring and Evaluation of the Level of Development of the European Regional Security Complex. Baltic Journal of Economic Studies. 2021. №7(1). 27-38. DOI: 10.30525/2256-0742/2021-7-1-27-38.
17. Buzan B. Asia: A Geopolitical Reconfiguration. *Politique étrangère*. Summer 2012. Vol. 77, No. 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/barrybuzanengpe22012.pdf>.
18. Buzan B., Waever O. *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge. Cambridge University Press. 2003. 564 p.
19. Buzan B., Waever O. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998.
20. Katzenstein P. Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict*. 1996. Volume 31. Issue 2. P. 123-159. DOI: 10.1177/0010836796031002001.
21. Leonard M., Pisani-Ferry J., Ribakova E., Shapiro J., Wolff G. Redefining Europe's economic sovereignty. Policy Contribution. Issue №9. June 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf.
22. Senam D. Theorizing the Emergence of Security Regions: An Adaptation for the Regional Security Complex Theory *Global Studies Quarterly*. 2022. №2. P.110. DOI: 10.1093/isagsq/ksac065.
23. Shanghai Cooperation Organisation. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eng.sectsco.org>.
24. Tanakasempipat P., Wongcha-um P. Southeast Asian leaders emphasize economic strength in face of U.S.-China tensions. Reuters. June 23, 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: bit.ly/3Eq8f1T.
25. Tavares R. Understanding regional peace and security: A framework for analysis *Contemporary Politics*. 2008. № 14(2). P. 107-127 DOI: 10.1080/13569770802176853.

References:

1. Parakhonskyu, B.O., & Yavorska, H.M. (2014). Current challenges and threats to regional security: conclusions for Ukraine: Analytical report. K.A. Kononenko (Ed.). Kyiv, 42 p. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-06/0625_dop.pdf [in Ukrainian].

2. Baskakova, A.S. (2021). Peculiarities of using the theory of the regional security complex to study the causes of the Crimean crisis and the Russian-Ukrainian war. *Politikus*, 3, 30-36 [in Ukrainian].
3. Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) agreement to enter into force on 1 January 2022. Retrieved from: <https://rcepsec.org> [in English].
4. Hrybinenko, O. (2020). International economic security in the context of sustainable development: Monograph. D: Serednyak T.K. 434 p. [in Ukrainian].
5. Hrybinenko, O. (2020). The institutional environment development of international economic security in modern conditions. *Economic scope*, 154, 149-155 [in Ukrainian].
6. Lishchynskyy, I. & Lyzun, M. (2020). Threats to regional security in Europe. *International Humanitarian University Herald. Economics and Management*, 42, 102-106 [in Ukrainian].
7. Lishchynskyy, I., & Lyzun, M. (2020). Conceptual visions of regional and global security. *Herald of Ternopil National Economic University*, 2, 148-161. DOI: 10.35774/visnyk2020.02.148 [in Ukrainian].
8. Parakhonskyi, B.O., Yavorska, H.M., & Reznikova, O.O. (2013). International security environment: challenges and threats to Ukraine's national security. K.A. Kononenko (Ed.). K.: NISS. 56 p. [in Ukrainian].
9. Nipialidi, O., 2021. Greater Middle East and North Africa region in the modern international security system. *Ekonomičnij analiz*, 31(3), 33-42 [in Ukrainian].
10. Organization of collective security agreement. Official website. Retrieved from: <http://odkb-csto.org> [in Russian].
11. Parakhonskyi, B., & Yavorska, H. (2013). The role of the OSCE in shaping the European security environment. *Strategic priorities*, 3, 109-114 [in Ukrainian].
12. Patiychuk, V. (2018). Regional aspects of modern international security problems. *Naukovij visnik Volins'kogo deržavnogo universitetu im. Lesi Ukraïнки*, 10 (383), 119-133 [in Ukrainian].
13. East Asia summit (n.d.). Official website. Retrieved from: <https://eastiasummit.asean.org> [in English].
14. Tykhonenko, I. (2015). The South Asian regional security complex at the current stage. *Visnyk of the Lviv University. Series International*, 36(3), 60-65 [in Ukrainian].
15. Shvechikova, Ya.P. (2014). The European regional security complex in the modern security structure of the world. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 9 (113), 86-91 [in Ukrainian].
16. Bulatova, O., Osaulenko, O., & Zakharova, O. (2021). Monitoring and Evaluation of the Level of Development of the European Regional Security Complex. *Baltic Journal of Economic Studies*, 7(1), 27-38. DOI: 10.30525/2256-0742/2021-7-1-27-38 [in Ukrainian].
17. Buzan, B. (2012). Asia: A Geopolitical Reconfiguration. *Politique étrangère*, 77, 2. Retrieved from: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/barrybuzanengpe22012.pdf> [in English].
18. Buzan, B. & Waever, O. (2003). *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge. Cambridge University Press. 564 p. [in English].
19. Buzan, B., & Waever, O. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers [in English].
20. Katzenstein, P. (1996). Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict*, 31(2), 123-159 DOI: 10.1177/0010836796031002001 [in English].
21. Leonard, M., Pisani-Ferry, J., Ribakova, E., Shapiro, J., & Wolff, G. (2019). Redefining Europe's economic sovereignty. *Policy Contribution*, 9. Retrieved from: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf [in English].
22. Senam, D. (2022). Theorizing the Emergence of Security Regions: An Adaptation for the Regional Security Complex Theory *Global Studies Quarterly*, 2, 110. DOI: 10.1093/isagsq/ksac065 [in English].
23. Shanghai Cooperation Organisation (n.d.) Official website. Retrieved from: <http://eng.sectsc.org> [in English].
24. Tanakasempipat, P. & Wongcha-um, P. (2019). Southeast Asian leaders emphasize economic strength in face of U.S.-China tensions. *Reuters*. June 23. Retrieved from: bit.ly/3Eq8f1T [in English].
25. Tavares, R. (2008). Understanding regional peace and security: A framework for analysis. *Contemporary Politics*, 14(2), 107-127 DOI: 10.1080/13569770802176853 [in English].

Посилання на статтю:

Карпенко О.І. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах / О.І. Карпенко // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2023. – № 3 (67). – С. 65-74. – Режим доступу до журн.: <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No3/65.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.03.2023.8. DOI: 10.5281/zenodo.8317384.

Reference a Journal Article:

Karpenko O.I. Regional Security Complexes in the Present Conditions / O.I. Karpenko // *Economics: time realities. Scientific journal*. – 2023. – № 3 (67). – P. 65-74. – Retrieved from <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No3/65.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.03.2023.8. DOI: 10.5281/zenodo.8317384.

